

1807^և. բայց 1828 պատերազմին ա-
տեն Բասթիլ իրեք օր պաշարելով, և
արևելեան հարաւային կողմը տկար
դռնելով ու անկէ յարձըկելով՝ ստիպեց
զՕսմանեանս անձնատուր ըլլալու (23
յունիսի). և երբ քանի մ'ամիս ետքը
Աղբիւնուպօլսոյ դաշնադրութեամբ նո-
րէն Օսմանեանց թողուցին զկարս, կ'ը-
սեն թէ Բասթիլ լացած ըլլայ: Բայց
Ռուսք ելլելու ատեննին՝ ոչ միայն շատ
բան վերուցին քաղքէն, այլ և ամբու-
թեանց մէկ մասը քակեցին. անոր հա-
մար վերջի նոր պատերազմին ատեն
(1854-5) Անգղիացի փաշայն Ռիլիէմս
նորէն ամրացուց, չորս կողմն ալ մարտ
կոցներ կանգնեց, որով վեց ամիս դի-
մացաւ Ռուսաց շատ անգամ յարձակ-
մանցը, որք անգամ մը 7000 մարդ կո-
րուսին անոր պարսպաց տակ. և վեր-
ջապէս սովով նեղելով առին (28 նո-
յեմբ.) և երբ նորէն թողուցին Օսմա-
նեանց (7 օգոստոսի, 1856) ամրոցները
աւրըշտըկեցին, թուրքաց արձանագիր
քարերը քակեցին՝ Կարսայ հակառա-
կորդ կիւմրի բերդին հագուցին: Գե-
տինը փորելու ատենն ալ հողէ աման
մը գտան՝ վրաց Ռուսուդան թագուհւոյ
պղնձի դրամներով. այս թագուհւոյս ա-
տեն (Յ. Գ. դար) պարսպաց նորոգուելուն
վկայ է ինչուան հիմայ աշտարակի մը
վրայ մնացած հայերէն արձանագիրն.
« Շնորհիւն Աստուծոյ և ողորմութեամբ
թագաւորին մերոյ Բուսուդանայ՝ մեք
կարուց քրիստոնեայքս մեծ և փոքր՝
շինեցաք զբրջներս, 'ի յիշատակ մեզ և
պատրոնին մերոյ »:

Կը շարունակուի:

ԻՄ ՎԱՆՔՍ

Դրաքեանի մը սևտիպ յիշատակա-
գիրք:

(Տես էրես 292)

ԺԶ.

Առաւօտ մը, ժամերգութենէն և մը
առտորական աղօթքէն ետե, արբան

կանչեց զիս իր բնակութեան սենեակը.
և սովորականէն աւելի քաղցրութեամբ՝
իրբե ճշմարիտ հայր խօսեցաւ հետս, և
ջանաց ամենայն կերպով իմ վիշտս
մեղմելու և վհատեալ սրտիս քիչ մը
հանդարտութիւն ազդելու: Ըսաւ որ
եռանդեամբ աղաչեմ Աստուծոյ, և թէ
բոլոր եղբայրակիցքս կ'օգնեն իմ աղօ-
թիցս, ինծի համար մասնաւոր աղօթք-
ներ ապսպրելով իրենց: Եւ իմ յան-
ցանացս համար Աստուծոյ արդարապէս
զայրացած բարկութիւնն իջեցնելու
պատճառաւ, վասն սրբոյ հնազանդու-
թեան կը հրամայէր ինծի՝ որ մենաստա
նին դրան քով կենամ և փայտ սղոցեմ:

Ես ծունր դրի, և արբան խանդաղա-
տեալ՝ վերուց աջը և մեր փրկագործու-
թեան նշանաւ կնքեց զիս:

Մկսայ կամաց կամաց դէպ 'ի դուռը
երթալ, և գնացի դռնապան եղբօրը քով,
որ արդէն կարեւոր տեղեկութիւններն ա-
ռեր էր արբայէն: Արդէն մուտքին դրան
քով բարձր փայտակոյտ մը ձեացուած
էր, և սղոցն ալ պատրաստ:

Բաւական հանդարտութեամբ այս
աշխատութիւնն սկսայ: Եւ ահա քիչ
ժամ վերջը հիւրընկալ հայրը ինծի եկաւ:
Ասիկայ այն խորհրդաւոր միանձն էր, որ
այնչափ անգամ խոր տպաւորութիւն
մը ըրեր էր վրաս: Ես նորէն աշխատու-
թիւնս ձեռքս առի: Իսկ ինքը անշարժ
կեցեր էր, թեքելով կուրծքին վրայ ամ-
փոփած, և ինչպէս որ կ'երևար՝ ծանր
մտածութեանց մէջ ընկղմած: Խօստա-
գոյն լուծեան պարտաւորութենէն ըս-
տիպուած՝ երկուքս ալ համերգ կամ
արձաններու պէս կեցանք: Արևը մըտ-
նելու մօտ էր. մենաստանին զանգակն
միանձուները դասի կը կանչէր: Այն ձայ-
նին՝ ընկերս կարծես թէ ցնցուեցաւ. և
տկար ու դողդոջուն ձայնով մը կանչեց
զիս՝ ըսելով. եղբայր:

Ես աչքս վերուցի, զարմանքով մը
նայելով իրեն՝ որ առանց արբային հրա-
մանին խօսել յանդգներ էր: Ինքն իմա-
ցաւ այն նայեալին նշանակութիւնը,
և չթմանցը վերայ թեթե ծիծաղ մը
շարժելով՝ ըսաւ. Մեր սրբակաց արբայն

ինծի թոյլտուութիւն չնորհեց հետդ խօսելու, և իր անուամբն քեզի ալ կըրնամ չնորհել: Պէտք ունիմ քեզի հետ խօսելու և երկայնօրէն. ուրեմն մտիկ ըրէ ինծի, և ամենայն հանդարտութեամբ խղճի կրնաս հետս խօսակցիլ:

Աբբան այս միանձնը գրեթէ ըսէի իբրև ինծի հոգևոր դաստիարակ ընտրեր էր: Քանի մը անգամ ըսեր էր ինծի թէ որ և իցէ կարևորութեան միջոց իրմէ խորհուրդ հարցնեմ և ինչ որ ինքն ըսէ՝ կատարեմ:

Ուստի գիւրաւ հաւանեցայ որ ճշմարիտ է ըսածը, և շուտով հասկցայ որ իրաւցնէ այդպիսի հրաման ընդունելու էր: Մէկդի դրի սղոցը, և իրեն մտիկ ընելու պատրաստական ցցուցի զիս, ինքը մէկէն ասանկ սկսաւ.

— Եղբայր. զգեստառութեանդ գիշերը չհարցուցի քեզի թէ կը ճանչնաս զիս:

— Ճշմարիտ է:

— Դու չպատասխանեցիր որ ամենեւին չես ճանչնար զիս:

— Այս ալ իրաւ է:

— Աղէկ ուրեմն. այսօր նոյն հարցմունքը կը կրկնեմ. կը ճանչնաս դու զիս:

— Նոյն պատասխանէն դուրս ուրիշ բան չեմ կրնար զուրցել քեզի:

— Այն ատեն ես ըսեմ քեզի իմ ուղիքս: Ես այն եմ որ խեղճ Լամբերտին կախաղանն կանգնել տուաւ, որ զքեզ և զՄարտինոս տասը տարուան բանտի դատապարտել տուաւ:

— Ա՛հ, դու...

— Դեռ չլմընցուցի: Ես քու տիրոջ մահուան զլխաւոր գործակիցն եմ:

— Ի՞նչ կըսես: Դու արդեօք...

— Հիմա կը ճանչնաս զիս:

— Կարծեմ՝ դու փիլիպպոսն ես:

— Փիլիպպոս էի: Հիմա փիլիպպոսն մինչ իսպառ մեռեալ է աշխարհի, միայն Դրաբեանն կը մնայ:

Ջարմանաց և ցասման խառնուրդ մը վայրկեան մը խռովեց սիրտս, և հրաշայտ և լի սրտմտութեամբ աչք մը ար-

ձակեցի խօսակցիս երեսին վրայ, որ առանց այլայլելու վրայ բերաւ.

— Ջայրացած ես հետս: Իրաւունք ունիս. ես ամբարիշտ մը ու ոլորմելի մըն եմ. և իրաւամբ քու բարկութեանդ և ատելութեանդ արժանի եմ: Բայց, եղկելի որդեակ, հոս չլմըննար իմ ոճ, բազործութեանցս և զլխուղ հասուցած չարեացս շարքը: Դեռ քիչ մ'ալ մտիկ ըրէ. վասն զի կ'ուզեմ յայտնել քեզի բովանդակ իմ կենացս ամբարշտութիւնն, որուն մէջ կրնամ ըսել որ քու թշուառութեանցդ և զեղծմանցդ դառնալուդ պատմութիւնն կը բովանդակուի:

Պէտք է գիտնաս որ ապիրատն Պաւտի՛ շահու անյագութեան չար դիւէն զրգռեալ, տանտիրոջ բոլոր ստացուածքն իրեն առնելու խորհուրդը մտածեց: Այն ատեն զինքը թունաւորելու դաւը նիւթեց, օր մը պղտի կարողինան իրեն հարսն ընելու դիտմամբ: Գիտես դու որ ինքը նաև այս նոր ոճիւրը՝ ի գործ դնելու յաջողեցաւ. բայց դու չես գիտեր թէ ես եղայ այն անօրէնն որ քու տիրոջ թոյնը խմցուցի, որ զքեզ և խեղճ Լամբերտը իբրև այն ոճիւրը գործող ամբաստանեցի, և վերջը քու բարեկամի չարագործաց մահուամբը մեռցնել տուի, և զքեզ, խեղճ տղայ, տասը տարի բանտի մը մէջ մաշել տուի:

Այս ըսելով, սաստիկ լաց մըն է փրցուց. ինկաւ ծնկան վրայ, և վտիտ ձեռքերը դէպ'ի ինծի տարածելով. թողութիւն, կանչեց աղիողորմ հեկեկանօք, թողութիւն, եղբայր իմ սիրելի: Ներէ քու այնչափ աղէտիցդ զլխաւոր պատճառ եղողին, ներէ անոր որ զքեզ իսկ յանցաւոր մը ըլլալու ստիպեց:

Երեսը գետինը տարածեց, երկու ձեռացը վրայ կոթընցնելով, և այս գրից մէջ կարծես թէ ինծմէ այս մխիթարութեան խօսքին կ'սպասէր:

Ես տաքնապեալ և դորովեալ և ցաւագին մտածութեանց մէջ ընկղմեալ, կեցեր զինքը կը դիտէի: Խանդաղատեալ մինչև 'ի լաց, այնչափ այլայլութեամբ արդէն յուզեալ խեղճ սրտիս

մէջ ներհակ կրքեր կը պատերազմէին : Բայց վերջապէս մեր անձնական թշնամեաց և ամեն մեղի չարիք ընողներուն ներելու աւետարանական սուրբ պատուէրը յաղթանակեց վրաս : ձեռքերս երկընցնելով աղաչեցի որ ոտք ելլէ :

— Ոչ, կ'ըսէր, ոչ, ես չեմ ելլար ինչուան որ քու թողութեանդ վրայ չապահովեամ :

— Բայց ես, եղբայր, արդէն բոլոր սրտանց ներեր եմ քեզի : Ելիր ուրեմն և համբուրէ զիս :

Սաստկութեամբ մը վեր ցատքեց, և մեծաւ զեղմամբ խնդութեան, թեւերով պարանոցիս պլլուեցաւ և կրկին և կրկին համբուրելով երեսս՝ կանչեց . Ո՛հ, շնորհակալ եմ, եղբայր, հիմա կը սկսիմ ապրիլ :

Իսկ ես ուժով մը զինքը կուրծքիս վրայ սեղմեցի, և ստէպ համբուրեցի, ըսելով . Միատեղ ապաշխարենք : Եթէ հասարակաց եղաւ մեր սխալմունքը, մեր քաւութիւնն ևս հասարակաց ըլլայ :
կը շարունակուի :

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ՎՅՅԵՐՈՐԴ

Ատաւոռնք

(Տես երես 302)

Երբ, ինչպէս կ'ըսեն, իմացականութեան հասակը մտար, և այս խօսք մըն է որ շատ բան կը նշանակէ, սիրելի օրիորդիկ, բուն ակռաները, անոնք որ բոլոր կենացդ մէջ պիտոր կրես, սկսան մէջերնին շնչել . « Հապա, ահա մէկ պզտի աղջիկ մը որ կը սկսի դատողութիւն ունենալ, ու հիմա՝ կամ երբեք ոչ կարող պիտոր ըլլայ իր ակռաներուն վրայ խնամք ունենալ : Փորձենք զիմագրաւ ըլլալու » : Ըսել և ընել մէկ ըրին . ուրիշ որոմնադիրք առջիններու

տակը ինկող խցիկներու մէջ գործի ինկան, և հետզհետէ որ ցկեանս տեւելի ակռան կը մեծնար ու կը մեծնար՝ կաթի ակռան դուրս կը մղէր, որ առժամանակեայ կը գտնուէր հոն՝ անոր տեղը պահպանելու համար :

Այս պայմանիս մէջ ես հիմա, և կ'ըմբռնես ինչ պատասխանատուութիւն ունիս ատոնց առջին, և բանը աղէկ հսկելն է այսուհետեւ այս քաջատամանց վրայ, որ վրադ վստահութիւն ունեցան, և որոնց տեղ այլք չփոխանակեն պիտոր՝ եթէ թողուս որ երթան :

Ի վերայ այս ամենայնի, այս փոփոխութեանս մէջ բան մը չես կորսնցնիր : Առաջ քսանուշորս ունէիր . հիմա քսանութ ունենաս պիտոր : Ի՞նչ կ'ըսեմ, քսանընթ . երեսունուերկու . սակայն վերջի չորսը քիչ մը ուշ պիտոր բուսնին : Իւրաքանչիւր կողմի՝ թէ վերի և թէ վարի աղօրիքը՝ յայտնուելու համար սպասէ պիտոր որ մեծ ըլլաս : Ասոնք ծանր ու երկչոտ են, և ինքզինքնին զիւրաւ վտանգի մէջ չեն ձգեր . ուստի և իմաստոքեան շարունակ կոչուած են, վասն զի կը համարուի որ երբ ասոնք կը յայտնուին՝ մարդս ալ կատարեալ իմաստուն կ'ըլլայ : Կայ ասկէ որ երեսուն տարուան հասակին մէջ կը բուսնին, և պէտք է դու ալ իրաւը տաս՝ որ մէջերնին դժկամակութիւն ձգել է, եթէ այդ հասակին մէջ մէկը իմաստուն չ'ըլլայ :

Ամեն բան չըսի քեզի, կայ պակաս բան ալ . բայց այս ամենայն բաւական է քեզ համոզելու այս պզտի ոսկերաց կարեւորութեանը վրայ, որոնք տղաքը շատ անգամ ըստ արժանւոյն չեն յարգեր, և որոնց կեանքը շատ անգամ այնչափ անփութութեամբ վտանգի մէջ կը ձգեն, ինչպէս թէ ծոցերնին՝ ուրիշ պատրաստ ունենային անոնց տեղը փոխանակելու : Եթէ մարդուս իր կերակուրները աղէկ ծամելու համար այդպիսի յարմարութեամբ պատշաճեալ գործիներ տրուեցաւ, ըսել է որ սնտի բան մը չէ իրեն համար որ կերակուրները աղէկ գէշ ծամուին : Անոնք որ կէս մը ծամած